

Юлія КШАНОВСЬКА

аспірант відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2535-998X>

e-mail: yulliakshanovska@gmail.com

МІСТО ПРО МІСТО: ФОРМУВАННЯ УРБАНІСТИЧНИХ ОБРАЗІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА, ДНІПРА ТА КИЄВА)

Проаналізовано творення міського простору сучасних великих міст України, з'ясовано чинники, які є для цього суттєвими, виявлено спільні й відмінні аспекти в цьому процесі.

Тему розкрито на прикладі міст, розташованих у різних регіонах України, – Львова і Дніпра, а також розглянуто образ цих міст у мешканців столиці – Києва. Вказані міста мають незначний досвід спільного державного співжиття, що позначається на їхній специфіці у складі незалежної України. Львів – місто, яке довгий час перебувало у складі різних держав (Галицько-Волинського князівства, Речі Посполитої, Австрійської імперії та Австро-Угорської монархії, Західно-Української Народної Республіки, II Речі Посполитої, СРСР). Знакові етапи історичних подій закарбувалися в міському середовищі Львова через призму ознак: культури, мови, населення, релігії, політики. Дніпро, своєю чергою, тривалий час перебувало у складі Російської імперії, Української Народної Республіки, згодом – СРСР, що дало поштовх для формування міського простору у стилі «російського міста», «радянської людини». Простежено історію Києва від часу, коли він був так званою периферією між містами, взаємодіяв з Російською імперією, Річчю Посполитою та Австро-Угорщиною, був столицею тодішньої УРСР до Революції Гідності. На основі анкетного опитування у статті з'ясовано, чи змінилося ставлення мешканців міст одне до одного після подій Майдану та Революції Гідності і як сучасна історія впливає на створення образу міста.

Ключові слова: Дніпро, взаємні образи, Львів, Київ, міський простір, місто, урбаністика, Революція Гідності.

У теперішні часи міста – це осередки соціально-економічного і суспільного життя, що задають темп розвитку регіону, будують внутрішню систему міського простору, впливають на світобачення людей та пріоритети загальнонаціонального курсу. Систематизуючи компоненти міського життя, можна визначити місто як самостійну та залежну структурну одиницю. Перейшовши переломний етап, місто починає набувати нових рис зі старими обрисами, цей процес можна вважати циклічним, який безпосередньо спричиняє формування якісно іншого міського

простору. Наявність суттєвих відмінностей в ідентичності населення сучасної України сьогодні є об'єктом пильної уваги науковців, політичних діячів та представників засобів масової інформації. Одним з важливих виявів суперечливої ідентифікації населення є розбіжності в колективних уявленнях щодо минулого серед громадян України, адже історична пам'ять є одним з важливих чинників консолідації суспільства поряд з мовою та культурними традиціями, а також взаємних уявленнях про міста та міське населення.

Такий дуалізм уявлень ґрунтується не на територіальному, мовному або етнічному поділах, а передусім на ідеологічному протиставленні двох принципово відмінних моделей громадянської ідентичності й, відповідно, різних проєкцій минулого: національно-демократичної та постколоніально-радянської¹. Існує низка причин, що призвели до формування серед населення України локальних особливостей колективних уявлень як про власне минуле, так і про регіональну відмінність населення східної і західної частин України. Серед головних відмінностей можна виділити такі: релігійна орієнтація громадян, досвід належності до різних історичних державних утворень, відмінності в етнічному складі населення окремих частин країни, мовні практики, розбіжності в політичних уподобаннях мешканців певних регіонів, відмінності у соціальному складі населення, економічному розвитку та ін. Деякі з цих чинників почали діяти кілька сторіч, деякі – десятки або кілька років тому. Проте незалежно від часу появи різні їхні поєднання справляють відчутний вплив на свідомість громадян України.

Для того, щоб простежити взаємні уявлення міст, звернімося саме до ментальних особливостей мешканців міста, тлумачення ними історії України та різних поглядів на минуле. Порівняємо історичні стереотипи міст Дніпра і Львова, які закарбувалися у свідомості громадян (див. табл. 1).

Таблиця 1

Стереотипи Дніпра та Львова²

Дніпро		Львів	
Негативний стереотип	Позитивний стереотип	Негативний стереотип	Позитивний стереотип
Підпорядкування Російській імперії	Формування сильної і справедливої державної структури	Підпорядкування європейській чи американській спільноті	Формування самостійної державної структури
Руйнування демократії	Ліквідація анархії	Руйнування інститутів соціального захисту	Створення вільної конкуренції та можливості розвитку

¹ Когут З. Коріння ідентичності. *Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ, 2004. С. 218–243; Миллер А. Дуалізм ідентичностей на Україні. *Отечественные записки*. 2007. № 1. С. 84–96.

² Таблиця складена на основі аналізу публікацій газет «Товариш», «Комуніст», «Україна молода» і «Експрес» за 2003–2006 рр.

Тоталітарний тип правління	Стабільне життєзабезпечення	Агресивно-радикальний тип правління	Демократичний тип правління
Зубожіння населення	Добробут населення	Зубожіння населення	Добробут населення
Знищення України	Відновлення України	Знищення України	Відновлення України

Як бачимо, позитивний стереотип обох напрямів має суттєві точки дотику. Саме вони можуть формувати наступний рівень історичної пам'яті.

Мета статті – показати ставлення мешканців великих міст різних регіонів України одне до одного, побутування стереотипів та простежити, як ці взаємні образи змінювалися в період до і після Революції Гідності. Зрозуміло, що чітко сформульованих уявлень про інше місто люди зазвичай не мають, у їхній свідомості цей образ має розмиті обриси, становить переважно ірраціональне відображення уявлень, відчуттів, оцінок, асоціацій з містом. Однак ці уявлення та характеристики можна спробувати виявити, задаючи респондентові структуру розмірковувань. У цьому разі було застосовано метод незакінчених речень. Кожне таке речення окреслює навколо себе певний смисловий простір, обмежуючи так сферу пошуку відповіді. Особливо ефективний цей метод тоді, коли дослідження прямо пов'язане з виявленням особистісних значень, суб'єктивного сприйняття. Він застосований для конструювання образу міста, який використовують містяни для впорядкування свого життєвого досвіду, незалежно від того, який це досвід.

Усього респондентам було запропоновано чотири анкети, які містили два асоціативні тести, та анкети за методикою «незакінченого речення». Незавершені речення мали такий вигляд: «на мою думку, Львів можна порівняти з...», «якби я був у Львові, то відвідав би...», «мені подобається Львів тим, що...», «я у Львові...». Аналогічними були запитання щодо Дніпра. Анкетне опитування провели у Львові 26 березня 2013 р. серед студентів факультету журналістики та історичного³, 11–14 червня 2016 р. серед студентів та колишніх випускників вузів (18–25 років)⁴, у Дніпрі 15 квітня 2013 р.⁵ та 17–21 червня 2016 р.⁶ серед студентів історичного факультету

³ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Львова про Дніпро». Асоціативний тест. Проведене 26 березня 2013 року в м. Львів. *Архів Ю. Кшановської*.

⁴ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Львова про Дніпро». Асоціативний тест. Проведене 11–14 червня 2016 року в м. Львів *Архів Ю. Кшановської*.

⁵ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Дніпра про Львів». Асоціативний тест. Проведене 15 квітня 2013 року в м. Дніпро. *Архів Ю. Кшановської*.

⁶ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Дніпра про Львів». Асоціативний тест. Проведене 17–21 червня 2016 року в м. Дніпро. *Архів Ю. Кшановської*.

(18–25 років), у Києві 15 квітня 2013 р.⁷ та 20 лютого 2016 р.⁸ (респонденти 18–25 років) зроблено загальну характеристику образу міста очима пересічних жителів.

Мешканці Дніпра більше знають про Львів, ніж львів'яни про Дніпро. Це пов'язано насамперед з тим, що вони часто відвідують Львів як один з туристичних куточків країни, що допомагає їм скласти цілісне уявлення про місто. Більшість опитуваних (87 %) були у Львові хоча б один раз, тому досить добре орієнтуються у міському просторі, культурі, електоральних симпатіях. Зауважимо, що динаміка відвідуваності в останні роки зростає: близько 98 % були хоча б один раз у Львові, а 76 % – два і більше разів. Образ Львова респонденти описують здебільшого такими словами: «Львів можна порівняти з європейським містом, якби я там був, то відвідав би всі місця, які там є, тому що це місто історичне та загадкове, Львів дійсно заслуговує бути культурною столицею України». Образ Дніпра в мешканців Львова сформований дещо інакше: «Дніпро можна порівняти з такими містами, як Донецьк та Запоріжжя, якби я був у ньому, то відвідав би заводи та набережну, тому що це місто частинка України, на мою думку, Дніпро заслуговує бути серед міст Європи». Респонденти з Дніпра більше схиляються до думки, що Львів можна порівняти з європейським містом, бо воно має західну культуру та історію, деякі порівнювали Львів з іншими містами Європи, такими як Краків чи Париж. Натомість у студентів Львівського університету Дніпро асоціюється з індустріальним містом, ФК «Дніпро», університетом, заводами. Незважаючи на те, що Дніпро має цікаву історію, більшість респондентів сприймає його суто як індустріальну столицю України. Це пояснюється великим впливом на формування міського простору Дніпра радянської влади та її стратегій індустріалізації.

Речення, через закінчення яких респондент висловлював емоційне ставлення до міста, об'єднані ще в один блок. Наприклад, речення «місто для мене...», «я сприймаю львів'янина...», «львів'янин для мене...», «мені було б цікаво порозмовляти з львів'янином...», «Львів має власних героїв...» поєднуються здебільшого зі знанням історії та інформації у ЗМІ, за якою спостерігає респондент. Жителі Дніпра вважають Львів мегаполісом, що має таких героїв, як Іван Франко, Михайло Грушевський та Іван Вакарчук. Оцінюючи основні віхи історії, дніпровець сприймає львів'янина як людину культурну та досвідчену, з якою можна було б поспілкуватися про сучасне життя в Україні та його перспективи, культуру та менталітет жителів міст. Дніпро в оцінках жителів Львова постає як велике рутинне місто, яке відрізняється менталітетом та мовою. Львів'яни поспілкувалися б з дніпровцями про історію міста та «самоідентифікацію себе як українця». Натомість, називаючи героїв міста, опоненти згадують футболіста Євгена Коноплянки та історика Дмитра Яворницького, деякі називають ще письменника Олеса Гончара як особу, що зробила вагомий внесок у розвиток міста.

⁷ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Києва про Львів та Дніпро. Відмінності та подібні риси». Асоціативний тест. Проведене 15 квітня 2013 року в м. Київ. *Архів Ю. Кишановської*.

⁸ Матеріали анкетування «Місто про місто. Уявлення мешканців Києва про Львів та Дніпро. Відмінності та подібні риси». Асоціативний тест. Проведене 20 лютого 2016 року в м. Київ. *Архів Ю. Кишановської*.

Наступним блоком є речення, які стосуються порівняльної характеристики двох міст: «житель Львова відмінний від жителя Дніпра через...», «Львів та Дніпро далекі між собою...», «львів'яни та дніпровці мають багато спільних рис...», «львів'яни вважають дніпровців...». Львів'яни підійшли до цього аналізу дещо насторожено, ніби побоюючись давати якісь конкретні відповіді. Речення «Львів і Дніпро далекі між собою тим...» більшість написали «через велику відстань», також були варіанти: це Захід та Схід. Щодо порівняння спільних рис жителів міст, то тут львів'яни називають доброту характеру, щирість, український паспорт і громадянство, спільну державу. Більшість респондентів знаходить відмінності в містах саме через мовний простір. У відповідь на питання, ким львів'яни вважають дніпровців, багато ствердило: «москалями», «чужими». Мешканці Дніпра ствердили, що міста далекі між собою тим, що «люди інші за характером», щодо спільних рис – то це спільна мова, держава, моральні цінності, любов до Батьківщини. Житель Львова відрізняється від жителя Дніпра звичаями, традиціями, культурою. Респонденти-львів'яни вважають дніпровців більш близькими до російської нації. Завдяки такому структуруванню незакінчених речень вимальовується логіка аналізу емпіричного матеріалу. Добираючи закінчення до окремого речення, респондент використовує певне обґрунтування, що дає змогу на етапі первинного аналізу виокремити ці елементарні обґрунтування та скласти їх у категорію.

Після подій Революції Гідності та початку війни на сході України думка львів'ян про Дніпро разуче змінилася. Незважаючи на те, що більшість львів'ян так жодного разу й не побувала в Дніпрі, ставлення до міста та його жителів суттєво покращилося. Тепер в асоціаціях львів'ян Дніпро можна порівняти з Києвом чи Харковом. У більшості опитаних Дніпро асоціюється з подіями, які сталися після Майдану: батальйон «Дніпро», «місто-щит» між війною та миром. Спільними рисами обох міст, які виділили львів'яни, є: «це міста України...», «у Дніпрі, як і у Львові, говорять українською... тепер ми маємо спільні електоральні симпатії». На запитання про відмінність Львова та Дніпра більшість дали відповідь: «...в нас різна історія..., ми довгий час перебували в різних державах..., нове місто старого зразка...». Для багатьох Дніпро став новим містом, яке переглянуло свої погляди, пріоритети та стереотипи і повернулося в нове русло, крокуючи разом з усією Україною. Тепер Дніпро вже не є «білою вороною» на тлі інших «проукраїнських міст». Старші жителі Львова говорять про те, що для Дніпра – це великий крок уперед, і якщо ще кілька років тому місто відтягувало Україну назад у своїх поглядах та стереотипах, а менталітет жителів нагадував радянську минувшину, то тепер Дніпро – це місто, яке рухається до Європи. Щодо Львова у дніпровців думка не надто змінилася, хоча більшість з них стверджує: «...Львів – це місто, у яке хочеться повертатися..., тут ти знаходиш щось рідне...», проте у дніпровців, які хоча б раз були у Львові та відвідували Новий Львів, враження такі: «...єдине, що відрізняє нас, – це центр Львова, як поїхати на окраїну, можна зустріти доволі знайомі образи і дуже відчутну подібність...», «Львів різниться лише центром міста, рухаючись вглиб, ми майже не відчуваємо різниці...», «з останнього мого візиту у Львові стало більше російськомовного населення».

Жителі Києва не перебувають у міському просторі Львова і Дніпра, вони не надто заангажовані в регіональні проблеми. Тому для них характерне лише

формування взаємних образів без притаманних впливів міської пам'яті та регіональної ментальності. Перший блок питань становлять речення, які визначають поняття «місто», «міський простір», відображають асоціації з цим містом, його героями. За даними цього блоку питань, більшість студентів спиралася на історичні відомості, ставлення до одногрупників з Дніпра чи Львова. Більшість киян порівнює Дніпро зі столицею, згадуючи й такі індустріальні центри, як Донецьк чи Харків. Деякі респонденти порівнювали місто з російськими містами і зівставляли його з Москвою. Натомість Львів постає містом-загадкою, яке можна було б порівняти з Венецією, якби не забетонована річка Полтва, та Парижем, до якого він подібний старовинною архітектурою. Киянка Людмила Карпова, яка довгий час перебувала у Львові, розповідала про приязне ставлення мешканців міст Львова та Дніпра. На її думку, політичні та мовні протистояння між українськими містами почалися після справи Георгія Гонгадзе. Проводячи більшість часу в бібліотеці НАН України, респондентка стверджує, що передусім населення турбує проблема мови та політичних симпатій, та наголошує, що влада роздмухує ці проблеми, аби відволікти громадян країни від важливих питань.

Більшість респондентів щодо Львова та Дніпра наголосила, що міста зовсім різні за своїм значенням для України, за історією та менталітетом. Їхня подібність зводиться до належності до однієї держави, громадянства та спільної історії. Деякі респонденти наголосили на тому, що Дніпро – індустріальне місто, а Львів – культурне, тому порівнювати їх неможливо. Зовсім незначна частина респондентів змогла дати належну оцінку історичним подіям: «...порівнювати ці міста потрібно в тих аспектах, де вони пересікаються найбільше – належність до однієї держави...». Респонденти наголошують на тому, що дніпровці часто відвідують Львів, тому формується «модна тенденція наслідування культури».

За матеріалами опитувань було сформовано блок питань, що пов'язані з людиною в місті. На питання про сприйняття львів'ян і дніпровців більшість відповідала з погляду того чи того міста: дніпровець в очах киян – людина індустріальна та зверхня, львів'янин – «жид» або «лях». Натомість жителі столиці мають своє бачення національних героїв. На відміну від дніпровців, вони назвали постать Степана Бандери, Романа Шухевича, а серед героїв Дніпра згадали Леніна, Брежнєва. Більшість киян говорить про міста як окремі центри або куточки України, що мають існувати на нижчому щаблі після столиці, відображати прагнення українців до державності та єднання, опікуватись культурними й освітніми процесами. Вони не торкаються історій міст. Тож можна стверджувати, що кияни бачать простори інших міст лише через призму столичного образу. Незважаючи на просторову відмінність і стереотипність сприймання, це слід сприймати як нормальні явища. Об'єднувальним чинником слугує належність до незалежної України, яка є точкою відліку для успішної модернізації міського простору.

Після Революції Гідності кияни чітко переглянули свої стереотипи щодо Львова і Дніпра. Населення вже не так зверхньо ставиться до інших міст, особливо молодь. Як одне, так і інше місто для киян є символом української єдності. Більшість респондентів навіть не уявляє, що б було з Україною, якби Дніпро її не підтримало, що Львова стверджує: «...усе почалося зі Львова... і прийшло до столиці..., львів'яни об'єднали всю Україну... ». Після подій Майдану люди

знайшли нових друзів, колег, знайомих, дізналися багато нового та згадали про старе. На сьогодні жоден респондент не акцентує на тому, що Львів і Дніпро мають різні етнополітичні історії. Тож останні події, попри їхній драматизм, таки творять українську єдність.

REFERENCES

Kohut, Z. (2004). Korinnia identychnosti. *Studii z rannomodernoї ta modernoi istorii Ukrainy*, 218–243 [in Ukrainian].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Dnipra pro Lviv». Asotsiatyvnyi test. (2013, Kviten, 15). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Dnipra pro Lviv». Asotsiatyvnyi test. (2016, Cherven, 17–21). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Kyieva pro Lviv ta Dnipro. Vidminnosti ta podobni rysy». Asotsiatyvnyi test. (2013, Kviten, 15). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Kyieva pro Lviv ta Dnipro. Vidminnosti ta podobni rysy». Asotsiatyvnyi test. (2016, Liutyi, 20). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Lvova pro Dnipro». Asotsiatyvnyi test. (2013, Berezen, 26). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Materialy anketuvannia «Misto pro misto. Uiavlennia meshkantsiv Lvova pro Dnipro». Asotsiatyvnyi test. (2016, Cherven, 11–14). Zapysane Yu. Kshanovska [Osobysto].

Miller, A. (2007). Dualizm identichnostei na Ukraine. *Otechestvennyie zapiski*, 1, 84–96 [in Russian].

Yuliia KSHANOVSKA

PhD Student

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2535-998X>

e-mail: yulliakshanovska@gmail.com

CITY ABOUT CITY: THE FORMATION OF URBAN IMAGES IN MODERN UKRAINE (LVIV, DNIPRO AND KYIV EXAMPLES)

The study of the formation of mutual images of cities today is an urgent problem in Urban Studies. Cities are constantly changing, a certain historical memory is being formed, views are changing and new stereotypes are emerging. Such transformations have become especially noticeable in Ukraine between the cities of the East and the West. Constant contradictions, the problems of electoral sympathies and different histories, even today, undoubtedly influence mentality and the construction of stereotypes in the urban environment. The concern

of the article is the creation of the urban space of modern large cities of Ukraine, clarifying the factors that are essential for this, in the end – identifying what is common and different in this process, which will allow us for a more substantive consideration of the regional differences that are now commonly understood, and how the Revolution of Dignity affected the change in these views. The topic is revealed on the example of three cities located in different regions of Ukraine – Lviv and Dnipro, as well as the images of these cities among residents of the capital – Kyiv. These cities have little experience of joint state life, which undoubtedly affects their specifics as part of independent Ukraine. Lviv – for a long time was in the composition of different states (the Halychyna–Volyn principality, the Rzeczpospolita Polska, the Austrian and Austro-Hungarian empires, the Second Polish Republic, the USSR). These stages of historical events remained in the urban environment of Lviv through the prism of various signs: culture, language, population, religion, politics. Dnipro, in turn, for a long time was part of the Russian Empire, then the USSR, it gave impetus to the formation of urban space in the style of «Russian city», «Soviet person». Kyiv is the so-called periphery between cities, whose history is closely intertwined with both the Russian Empire and the Rzeczpospolita Polska, and then the Austro-Hungarian Empire, the transfer to Kyiv of the capital of the then Ukrainian Soviet Socialist Republic, and the city that survived the Revolution of Dignity. Based on the questionnaire survey, the article traces whether the attitude of city residents to each other after the events of Maidan and the Revolution has changed, and how modern history affects the creation of the image of a city.

Keywords: Dnipro, mutual images, Lviv, Kyiv, urban space, cities, urban studies, Revolution of Dignity.